

memorii

Mircea Flonta (n. 1932) este unul dintre profesorii de marcă din domeniul filozofiei la Universitatea București. În prezent este profesor emerit la Facultatea de Filozofie și membru corespondent al Academiei Române. Activitatea sa didactică – întinsă pe o perioadă de peste 60 de ani – s-a centrat pe epistemologia clasică și analitică, teoria cunoașterii științifice, filozofia limbajului, gândirea lui Immanuel Kant și a lui Ludwig Wittgenstein. A tradus, în colaborare, numeroase texte fundamentale ale filozofiei din operele autorilor clasici precum David Hume, Immanuel Kant, Albert Einstein, Moritz Schlick, Karl Popper și Ludwig Wittgenstein. A publicat, de asemenea, în țară și străinătate, numeroase studii și articole.

Cărți: *Adevăruri necesare? Studiu monografic asupra analiticității* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1975); *Perspectivă filosofică și rațiune științifică. Presupoziții filosofice în știința exactă* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1985); *Cognitio. Introducere critică în problema cunoașterii* (ALL, 1994); *Imagini ale științei* (Editura Academiei Române, 1994); *Cum recunoaștem Pasărea Minervei. Reflecții asupra percepției filozofiei în cultura românească* (Fundăția Culturală Română, 1998); *Gânditorul singuratic. Critica și practica filozofiei la Ludwig Wittgenstein* (Humanitas, 2008); *Kant în lumea lui și în cea de azi. Zece studii kantiene* (Polirom, 2005); *Darwin și după Darwin. Studii de filozofie a biologiei* (Humanitas, 2010); *20 de întrebări și răspunsuri despre Immanuel Kant* (Humanitas, 2012).

Ediții și volume coordonate: *Teorie și experiment* (în colaborare, Ed. Politică, 1971); *Epistemologia și analiza logică a limbajului științei* (Ed. Politică, 1975); *Teoria cunoașterii științifice* (în colaborare, Editura Academiei, 1982); *Descartes-Leibniz. Ascensiunea și posteritatea raționalismului clasic* (Editura Universal Dalsi, 1998); *Teoria cunoașterii. Teme – texte – literatură* (în colaborare, Editura Universității București, 1999, ediția a II-a 2005); *Filozoful-rege. Filozofie, morală și viață publică* (Humanitas, 1992); *Filozofia practică a lui Kant* (în colaborare, Polirom, 2000); *Ludwig Wittgenstein în filozofia secolului XX* (în colaborare, Polirom, 2002); *Introducere în teoria cunoașterii științifice* (în colaborare, Editura Universității din București, 2004); *Religia și societatea civilă* (în colaborare, Paralela 45, 2005); *Darwin și gândirea evoluționistă* (în colaborare, Editura Pelican, 2011); *Metafizică și știință. Volum omagial Ilie Pârvu* (în colaborare, Editura Universității București, 2012); *Filozofia științelor umane. In memoriam Mihail-Radu Solcan* (în colaborare, Editura Universității din București, 2015).

Mircea Flonta

Drumul meu spre filozofie

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Fotografiile din volum provin în cea mai mare parte din arhiva personală a autorului. Pentru restul ilustrațiilor, sursele sunt următoarele: *Colegiul „Samuil Vulcan“* (domeniu public Wikipedia, autor Mihai Andrei); *Imre Tóth* (prin amabilitatea doamnei Anne Tóth); *Wolfgang Stegmüller* (cu acordul „Nachlass Wolfgang Stegmüller“, Forschungsinstitut Brenner-Archiv, Universität Innsbruck); *Universitatea din München* (domeniu public Wikipedia, autor: utilizator „Rufus46“); *Jean Piaget* (domeniu public Wikipedia, autor neidentificat); *Mihail-Radu Solcan* (autor: Ion Sterpan, 2010, cu acordul Facultății de Filozofie a Universității din București); *Imagine de la „Casa Lovinescu“ – Plimbare pe malurile Ialomiței – La Ibrianu în toamna lui 2014* (autor: Cătălin Cioabă); Herbert Schnädelbach (domeniu public Wikipedia, imagine din filmul *Glauben Wissen Kritisieren*, 2007, de Jakob A. Bertzbach).

Redactor: Cătălin Cioabă
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

© HUMANITAS, 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Flonta, Mircea
Drumul meu spre filozofie / Mircea Flonta. –
București: Humanitas, 2016
ISBN 978-973-50-5121-1
821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Familiei mele

Cuvânt înainte

Istorisirea ce urmează nu este o scriere autobiografică. Nu mi-am propus să îmi povestesc viața. Nu am urmărit să comunic frânturi din amintirile mele despre lumile schimbătoare în care am trăit, începând cu anii războiului și până astăzi, ori despre persoane pe care le-am cunoscut, așa cum fac cei care scriu memorii. Despre mine, despre familie, despre prieteni și colegi, despre ambianța socială, politică și culturală, despre viața filozofică va fi vorba, în cele ce urmează, doar în relație cu începuturile studiilor mele de filozofie și, apoi, cu preocupările mele, intelectuale și profesionale.

Cum indică și titlul pe care l-am ales, intenția mea a fost să descriu apropierea mea de filozofie, una dificilă, presărată cu obstacole, ca și evoluția reprezentărilor mele despre filozofie până la cele față de care mă simt angajat astăzi. Cum se va vedea, în mare parte datorită împrejurărilor exterioare, a mediului politic, cultural și ideologic, a schimbărilor care au survenit în acest mediu, în România ultimilor 70 ani, acesta a fost un drum neobișnuit de lung și de întortocheat.

Nădăjduiesc ca aceste relatări să intereseze, din motive diferite, cel puțin două categorii de cititori care au anumite vederi asupra filozofiei, asupra a ceea ce a fost învățământul și cultura filozofică la noi, de la război încoace. Prima este cea a oamenilor

din generația mea; aceștia ar putea fi interesați să își confrunte propriile lor impresii cu ale mele. A doua categorie este cea a persoanelor din generații mai tinere, cu deosebire a celor care s-au interesat de filozofie după 1990. Informându-se din diferite surse, ele au putut ajunge la felurite reprezentări cu privire la regimul filozofiei în anii '50, '60, '70 sau '80 ai secolului trecut. I-ar putea, prin urmare, interesa ce spune un om care a trăit în acea lume, în toți acei ani.

Relatările și impresiile mele vor putea fi, desigur, contestate de cei care au cunoscut în mod direct lucrurile la care mă refer și, cu atât mai mult, de aceia, puțini, pentru care ele constituie, în acești ani, un obiect al cercetării. Sunt conștient că ceea ce am scris aici poartă amprenta puternică a modului cum m-au afectat pe mine multe situații și evenimente, ca și a felului în care gândesc astăzi. M-am străduit însă, tot timpul, să prezint lucrurile așa cum mi s-a părut mie că au fost și s-au petrecut ele. Cum am crezut că au fost, nu cum aș fi dorit să fie, deci cu bună-credință.

Ceea ce am scris este o mărturie. Nu mi-am propus să mă prezint într-o lumină cât mai favorabilă. Și nici să înfățișez realități, situații și evenimente ce pot constitui astăzi obiectul unor investigații istorice, pentru a sprijini anumite perspective partizane asupra trecutului. M-am străduit să relatez cum am văzut atunci lucrurile și cum le văd acum. Sunt conștient de faptul că tot ceea ce-mi amintesc nu poate fi despărțit în mod net de ceea ce gândesc astăzi. Cei interesați de filozofie, îndeosebi de epistemologie, de filozofia științei sau de filozofia analitică, vor găsi în aceste însemnări și reflecții mai personale, în legătură cu multe teme care m-au preocupat în mod deosebit. Cercului mai larg de cititori îi vor putea atrage atenția considerațiile de interes general. Pentru sugestii utile, mulțumiri lui Valentin Mureșan și lui Cosmin Văduva.

Prestigiul cărții

Când reflectează asupra prezentului, oamenii de vârsta mea sunt stăpâniți mai mereu de impresia că de-a lungul vieții lor lumea s-a schimbat mult. Bănuiesc că la fel au gândit bătrânii și în trecut, cu deosebire în epoci mai recente. Mi se pare însă că nici o generație nu a fost atât de îndreptățită să creadă asta cât a fost cea căreia îi aparțin. Când mă gândesc la anii copilăriei mele, anii dinaintea războiului și anii războiului, impresia mea este că totul era altfel: traiul zilnic, ritmul vieții, regulile și obiceiurile pe care le acceptau oamenii, în multe privințe speranțele și aspirațiile lor. Sociologii și istoricii ar putea să confirme că la noi viața oamenilor nu s-a schimbat niciodată atât de mult ca în ultimii 70 de ani.

Este cunoscut și năravul celor înaintați în vârstă de a face comparații care sunt defavorabile prezentului. Desigur că oamenii rezonabili pot cu greu să conteste că în anumite privințe s-au înregistrat progrese. Dar tocmai de aceea ei vor fi impresionați de constatarea că în altele lucrurile nu s-au schimbat deloc în bine. Atunci când privesc înapoi, ceea ce mă surprinde pe mine, între altele, este cât de mult a scăzut prestigiul științei de carte și a învățaturii față de anii îndepărtați ai copilăriei mele. Spunând asta mă gândesc, în primul rând, la modul cum erau privite lucrurile pe atunci de către cei care îmi erau apropiați.

Copil născut și crescut la țară, într-o vreme când în România relativ puțini oameni trăiau la oraș, viața urbană îmi apărea drept ceva situat la mare înălțime. Ceea ce mi se părea însă mai încărcat de prestigiu, mai demn de a fi râvnit prin impresia de greu accesibil, nu era atât civilizația urbană, cât lumea cunoașterii și a artelor. Îi admiram pe oamenii care citeau cărți și vehiculau în discuții idei generale și abia dacă nădăjduiam că aș putea ajunge vreodată ca ei. Trăind între persoane absorbite de preocupări practice dintre cele mai obișnuite, îmi atrăgeau imediat atenția și îmi impuneau cei care erau cât de cât familiarizați cu literatura sau cu istoria. Tocmai interesele și preocupările de natură intelectuală erau pe atunci, pentru mine, cele care îi distingueau pe oamenii ieșiți din comun de cei de rând. Singura și adevărata elită a societății mi se părea a fi elita minții.

Mi-a rămas în minte o scenă de la examenul de admitere pe care l-am susținut la Liceul „Moise Nicoară” din Arad, în vara anului 1943. La proba orală de limba română, unul dintre candidați, încurajat, probabil, de impresia favorabilă pe care simțea că o poate face comisiei, a spus ceva despre tablourile lui Nicolae Grigorescu. Nu pot uita cât de mult l-am admirat și invidiat. Mi se părea că el pătrunsese deja într-o lume care îmi apărea fascinantă, o lume în care aș fi dorit mult să ajung și eu: lumea celor învățați. Cu deosebire aceia despre care credeam că sunt capabili să lumineze mintea semenilor prin cuvânt și scris mi se păreau nu numai ființele cele mai demne de a fi prețuite, ci și cei mai fericiți muritori. Eram tentat să cred că toți cei care îmi vor fi profesori aparțin acestei clase de oameni aleși. Îi percepeam drept locuitorii unui alt univers, foarte îndepărtat de cel care îmi era familiar. Rețin și o reflecție ocazională a profesorului nostru de științe naturale din primii ani ai liceului. O persoană despre care am auzit că a ajuns, mai târziu, la Universitatea din Cluj. Nu era printre profesorii distanți și autoritari, se întreținea prietenos cu elevii. Ne spunea că cei care vor să

realizeze ceva în viață nu-și pot îngădui să-și irosească timpul. El însuși – a continuat el –, se îndeletnicește în timpul său liber cu studiul și cu scrisul. Spunea că aceste activități îi fac multă plăcere. Le prefera acelor distracții care umpleau timpul liber al multora dintre colegii săi. Ascultându-l mă gândeam ce favoare extraordinară este să ai asemenea bucurii. Și presupuneam că pentru a ajunge să ai parte de ele sunt necesare înzestrări ieșite din comun. Sentimentele pe care mi le inspira această lume închipuită a exersării înalte a minții ar putea fi comparate cu cele pe care le trăiesc oameni de condiție modestă urmărind pe ecranele cinematografele, astăzi mai adesea ale televizoarelor, scene din viața înaltei aristocrații de altădată, a curților regale și împărătești, în decorul unor palate impresionante și a unei ambianțe arhiluxoase. Prin contrast cu reprezentările pe care le aveam atunci despre viața în lumea cărților, a studiului și a scrisului, îndeletnicirile curente, ca și petrecerea timpului în mediul care îmi era familiar, mi se păreau neinteresante, prozaice.

Impresia aceasta a unei mari distanțe care mă desparte de lumea visată a culturii înalte a stăruit la mine mult timp. Ca elev, ca student și chiar după aceea, am fost înclinat să percep superioritatea celor care îmi apăreau mai apropiați de această lume drept mai mare decât era, poate, în realitate. Îi aveam în vedere pe unii colegi, de regulă mai mari, pe acei profesori și autori față de care nutream apreciere și admirație. Acest mod de a percepe lucrurile mi-a întreținut, în mod constant, sentimentul unei nevoi urgente de micșorare a distanței care mă despărțea de ei. M-a ajutat mult disponibilitatea de a privi tot timpul către cei pe care îi socoteam mai performanți, mai buni decât mine. Cel mai greu îmi era în acele momente în care pierdeam nădejdea că îmi stă în puteri să mă apropiu de ei.

Pentru mine, primii ani ai liceului nu au fost ușori. Deloc precoce, avusesem parte, în clasele primare, de școli mai slabe. Licee erau pe atunci puține, bunăoară unul singur la Arad,

capitala unui județ mare și bogat. Ele erau greu accesibile copiilor care veneau din școlile de la țară. Îmi amintesc că la început am făcut față cu greu exigențelor, nu o dată amenințat de corigențe. Ceea ce mă preocupa, în primul rând, era să nu îmi dezamăgesc prea tare părinții. Știam că ei și-ar fi dorit foarte mult să termin studiile liceale. Dacă s-ar putea mai mult, urma să se vadă. Reușiseră să îmi transmită o convingere a lor, convingerea că în reușita la învățătură stă prima șansă a copiilor de a depăși condiția părinților. Că rezultate școlare cel puțin satisfăcătoare reprezintă răsplata străduințelor lor. Și că rezultate mai mult decât satisfăcătoare vor fi pentru ei o mare bucurie.

Din cele opt clase de liceu, primele șase le-am urmat la licee cu exigențe înalte, „Moise Nicoară“ la Arad și „Samuil Vulcan“ la Beiuș. La Arad selecția era foarte dură. Tradiția liceului era ca de-a lungul cursului inferior aproape jumătate dintre cei intrați prin examenul de admitere să fie eliminați! (Este, mi se pare mie, un prilej de reflecție pentru cei care se întrebă de ce nivelul intelectual a mulți absolvenți ai liceelor de astăzi este inacceptabil de scăzut). La Beiuș am frecventat un liceu cu tradiție, înființat în 1828 de către Episcopul Unit de Oradea, Samuil Vulcan. Avea mulți profesori de calitate, foarte motivați și dedicați profesiei lor. Iar regimul de studiu al internatului de la Beiuș a fost excepțional. Presupun că am câștigat foarte mult în cei trei ani petrecuți acolo în ceea ce privește disciplina muncii și capacitatea de concentrare. A trebuit să depun mari eforturi pentru a mă situa printre cei mai buni din clasă. Când am ajuns, în ultimii doi ani, la Liceul „Gheorghe Șincai“ din Baia Mare care, în orice caz, nu era un liceu slab, acest lucru mi-a reușit chiar dacă acum neglijam, în mare măsură, pregătirea lecțiilor în favoarea lecturilor particulare.

Din primii ani ai liceului, cititul devenise ocupația mea favorită în timpul liber, îndeosebi în vacanțe. Nu știu dacă ajunsese să citesc mult deoarece eram un copil mai puțin sociabil

decât alții sau am devenit mai puțin sociabil fiindcă mă acaparau lecturile. Cărțile de literatură și istorie deveniseră destul de devreme pasiunile mele. Mi-am găsit întotdeauna timp pentru lectură. Mai târziu, mi-am dorit adesea vacanțe sau perioade mai puțin solicitante din punct de vedere profesional nu în ultimul rând pentru plăcerea și destinderea pe care mi le promiteau cărțile. Presupun că nu doar în tinerețe, dar și mai târziu, perspectiva mea asupra realităților, asupra relațiilor cu semenii, reprezentările asupra vieții bune, năzuințele, ambițiile, gusturile și preferințele mele au fost mult influențate de cărțile care mi-au căzut în mână. Și cred că dacă aș fi citit doar cărți de școală, iar apoi lecturile mele ar fi fost doar de natură profesională, aș fi devenit cu totul alt om. Sunt unul dintre cei despre care s-ar putea, pe bună dreptate, spune: „Ești ceea ce ai citit“.

M-am gândit adesea că ar fi putut fi și altfel. Tatăl meu citea doar ziare, iar mama citea rareori o carte. Este adevărat că își doreau pentru copiii lor o altă viață. Și nutreau convingerea fermă că învățatura este importantă pentru succesul în viață. După ce deprinsesem cititul, tata obișnuia să ne ofere, fratelui meu și mie, drept daruri de sărbători, și cărți. Acestea erau alese, de regulă, la sfatul unui librar. De obicei erau cărți de povești sau romane pentru copii. În cazul meu, unele dintre ele au produs efectul dorit. Îmi sunt și acum vii în amintire emoțiile și sentimentele de exaltare pe care le-am trăit citind, de exemplu, *Cuore* sau cărți ale lui Jules Verne. Am citit de mai multe ori *Căpitan la 15 ani*. Puțin mai târziu, aceeași încântare mi-a produs-o urmărirea aventurilor muschetarilor lui Alexandre Dumas. Erau lecturi care mă transportau în lumi fascinante, pline de culoare. Am fost foarte mulțumit când am găsit plăcere și în lectura unor autori recomandați la școală, citind *Basmele românilor* a lui Ispirescu, *Povestirile* lui Creangă, *Nuvelele* lui Slavici sau *Șoimii* lui Sadoveanu. Am resimțit atunci pentru prima dată mulțumirea de care ai parte când ajungi să faci cu

plăcere ceea ce îți recomandă persoane care se bucură în ochii tăi de autoritate. Este, mi se pare mie, un preludiv pentru ceea ce unii oameni maturi resimt drept o sursă de echilibru și încredere: sentimentul că te angajezi cu plăcere în activități pe care ți le dictează conștiința datoriei.

Cred că mintea mea s-a format mai mult sub influența lecturilor liber alese decât a școlii. Ce-i drept, școala m-a deprins cu un program ordonat, cu efortul continuu și mi-a exersat mult memoria. O memorie bună se dovedește a fi o șansă în orice sferă a activității intelectuale, de îndată ce dispui, cât de cât, de capacitatea de te folosi bine de ea. Acea exersare a facultăților care mi-a fost impusă prin studiile liceale a fost, desigur, importantă și pentru mine, ca și pentru mulți alții. Cărțile de școală nu mi-au prilejuit însă niciodată acele bucurii pe care mi le-au oferit lecturile liber alese. Am fost de aceea mai atras spre studii în care lecturile pe care le poți alege singur ocupă un loc mai mare.

Mulți pot aprecia retrospectiv cursul pe care l-a luat propria lor viață, între altele, drept consecința prezenței sau absenței anumitor oportunități. Nu am avut șansa să trăiesc în copilărie și în prima tinerețe într-o ambianță intelectuală. Și nu am avut norocul să cunosc atunci oameni care beneficiaseră de o instrucție îngrijită, persoane care mi-ar fi putut deschide ochii în multe privințe. Nu am avut parte nici de o minimă educație artistică și muzicală, abstracție făcând de ceea ce oferea școala. Mi-am dat seama cât de importante sunt toate acestea abia mai târziu, atunci când am cunoscut persoane care avuseseră parte de o formare incomparabilă. Și totuși, față de mulți dintre colegii mei de liceu și, mai târziu, din facultate, am fost avantajat. Am trăit într-o casă în care existau cărți, am fost încurajat să citesc și am fost lăsat să citesc. În timp ce majoritatea colegilor mei din liceu, îndeosebi cei de la țară, își petreceau vacanțele ajutându-și familia în activități gospodărești, eu mi-am putut

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
Prestigiul cărții	9
Cum poate fascina filozofia?	16
Student la filozofie, în anii '50	26
„Orice început e greu“	60
Ce însemna să fii activ într-o „epocă de aur“ a gândirii?	85
Primele speranțe	102
Pași pe drumul spre filozofie	118
O mare șansă	133
Întâlnirea cu filozofia analitică	142
Reconsiderări	158
Înotând împotriva curentului	163
Sentimentul că stai pe un teren profesional ferm	177
De la filozofia limbajului la istoria și filozofia științei	185
Lumi filozofice diferite	203
Preocupări vechi și noi	214
Bucurându-mă de ceea ce nu credeam că va fi posibil	231
Ce putem învăța traducând texte filozofice?	253
Ce este filozofia?	257
Cum înțeleg mesajul lui Wittgenstein?	267
Ultima stație	279
Cum mă văd eu?	316